

УДК 378.22: 355.233

ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**Веретільник В.В.**

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Україна, м. Хмельницький

У статті розкрито основні напрями дослідження проблеми розвитку військово-спеціальної компетентності офіцерів-прикордонників. Автор аналізує праці, де йдеться про історичні традиції підготовки молоді до військово-професійної діяльності, про управлінський аспект та окремі складові військово-спеціальної компетентності офіцера-прикордонника, особливості формування військово-спеціальної компетентності в системі магістерської підготовки. Окремо учений розглядає дослідження, що стосуються особливостей розвитку тактики на основі досвіду локальних воєн і збройних конфліктів, які засвідчують, що на сьогодні центр ваги бойових зусиль змістився у напрямі тактичних дій. Важливе значення також надано працям, де розкрито специфіку навчання офіцерів військово-спеціальних дисциплін загалом і тактики ведення бою зокрема.

Ключові слова: офіцер-прикордонник, військово-спеціальна компетентність, військова підготовка, тактика, ведення бою.

Веретильник В.В. Военно-специальная компетентность офицеров-пограничников как предмет научных исследований / Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого, Украина, Хмельницкий

В статье раскрыты основные направления исследования проблемы развития военно-специальной компетентности офицеров-пограничников. Автор анализирует труды, в которых идет речь об исторических традициях подготовки молодежи к военно-профессиональной деятельности, раскрыт управленческий аспект и отдельные составляющие военно-специальной компетентности офицера-пограничника, особенности формирования военно-специальной компетентности в системе магистерской подготовки. Отдельно учений рассматривает исследования, касающиеся особенностей развития тактики на основе опыта локальных войн и вооруженных конфликтов, которые свидетельствуют, что сегодня центр боевых усилий сместился в направлении тактических действий. Большое внимание также предоставлено работам, где раскрыта специфика обучения офицеров военно-специальных дисциплин в целом и тактики ведения боя в частности.

Ключевые слова: офицер-пограничник, военно-специальная компетентность, военная подготовка, тактика, ведение боя.

Veretilnyk V.V. Military special competence border guard officers as a subject of research / The National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Ukraine, Khmelnytskyi

The article deals with the main directions of research of the problem of military special competence of the officers of border guards. The author analyzes the works in which there is a speech about the historical tradition of preparing young people to military-professional work. The article deals with administrative aspect and the individual components of military special competence of the border guard officer, particularly its formation in the preparation of the master system. The scientist also considers studies on the features of tactics, the experience of local wars and armed conflicts, combat and tactical actions. Much attention is given to works, which revealed the specifics of training officers of special military disciplines in general and tactics of warfare in particular.

Keywords: border guard officers, military special competence, military training, tactics of warfare.

Вступ. У Стратегії розвитку Державної прикордонної служби (ДПСУ), схваленої розпорядженням КМУ № 1189-р від 23 листопада 2015 р., вказується на необхідність підвищення рівня боєздатності органів ДПСУ та їх готовності до виконання завдань із захисту державного кордону. Це обумовлено виникненням нових видів загроз, зокрема військової агресії Російської Федерації проти України, тимчасової окупації нею території Автономної Республіки Крим, розпалювання збройного конфлікту в східних регіонах України.

Це актуалізує потребу в підготовці висококваліфікованих керівних офіцерських кадрів, здатних не лише ухвалювати обґрунтовані та ефективні управлінські та професійні рішення з питань охорони державного кордону, а й планувати і проводити спеціальні операції в зоні бойових дій на сході країни, володіти всіма видами сучасного озброєння, військовою і спеціальною технікою, тактикою і стратегією ведення бойових дій. Від рівня підготовки офіцерів-прикордонників, сформованості їх військово-спеціальної компетентності залежить їх спроможність ефективно виконувати бойові завдання, зберегти своє життя і життя підлеглих. Цими обставинами сьогодні визначається важливість дослідження проблеми формування військово-спеціальної компетентності офіцерів-прикордонників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які спирається автор. Проблема формування і розвитку військово-професійної компетентності офіцерів-прикордонників неодноразово привертала

увагу науковців. Важливі для розв'язання проблеми дослідження підходи щодо підвищення ефективності професійної підготовки офіцерів у вищих навчальних закладах містяться у дисертаційних дослідженнях І. Грязнова, О. Діденка, Д. Іщенко, О. Тогочинського, О. Торічного, В. Ягупова та інших. Однак комплексного дослідження з питань розвитку військово-спеціальної компетентності офіцерів управління органами охорони державного кордону у процесі фахової підготовки в магістратурі з урахуванням досвіду ведення бойових дій в сучасних умовах на сьогодні немає.

З огляду на це **метою статті** є огляд дослідження військово-спеціальної компетентності офіцерів-прикордонників у наукових працях.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні серед досліджень військово-спеціальної компетентності офіцерів-прикордонників можна виокремити кілька напрямів. Насамперед необхідно вказати на вивчення військово-спеціальної компетентності в історичному аспекті. Йдеться про роботи з питань особливостей підготовки молодого покоління до військової діяльності у часи становлення української нації М. Котляра («Воєнне мистецтво Давньої Русі»), І. Крип'якевича («Історія українського війська»), Я. Тимчака («Військово-фізична підготовка в Україні (IX–XVIII ст.)»).

Учені довели, що історія підготовки молоді до військової діяльності сягає давніх часів. Так як внутрішні, міжплеменні конфлікти були досить частими у житті східних слов'ян, давня община, рід, усвідомлюючи необхідність військового вишколу, намагалися цілеспрямовано виховувати молоде покоління у військовому дусі. Як зазначає Я. Тимчак, у системі підготовки молоді до військової справи використовували народно-побутові та професійні форми бойового вишколу, що усталилися протягом попередніх віків [7, с. 5–6].

У процесі військового вишколу молоді використовували засоби, що ґрунтувалися на народних традиціях. Загалом учені стверджують, що у IX–XIV ст. функціонувала досить ефективна система бойового вишколу молоді та дорослих, яка охоплювала різні форми організації. Військово-прикладну спрямованість мали підготовка збройних формувань, змагальні форми (ігрища, лицарські турніри, різноманітні змагання – «потіхи»), полювання, загартування. Така система форм гарантувала ефективну підготовку молоді та дорослих до військової справи.

Особливості підготовки воїнів у добу Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького вивчають О. Апанович («Козацька енциклопедія для юнацтва») [1], Т. Каляндрук («Таємниці бойових мистецтв України»), В. Микитишин («Військова справа в Україні у другій половині XIV – першій половині XV ст.»), Ю. Руденко («Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності,

сучасність»), Ю. Фігурний («Історичні витoki українського лицарства. Нариси про зародження і розвиток козацької традиційної культури та національне військове мистецтво в українознавчому вимірі») та ін.

Дослідники зазначають, що запорожці не тільки чинили опір ворожому наступові, а й проводили активну оборону кордонів. Форпостні команди періодично організовували пошуки, тобто диверсійно-розвідувальні експедиції у степ, захоплювали кінські табуни, знімали ворожі пости, ліквідовували татарські роз'їзні караули, чисельність яких іноді доходила до кількaсот чоловік. Такі походи знесилювали ворога. В результаті ординці не могли об'єднати свої сили для нападів на українські землі. Запорозькі форпости здійснювали також обов'язки військового зв'язку, на них покладалися доставка листів і супроводження кур'єрів. Загалом запорозькі сторожові пости охороняли кордони, комунікації, захищали паланки та виконували інші «державні потреби» [1, с. 586–587].

Специфіка навчання в системі військової освіти у XIX–XX ст. є предметом уваги М. Голика («Формування вищої військової освіти в Україні

(1992–1998 рр.)), М. Герасименка («Підготовка старшинських кадрів в українських національних державних утвореннях (березень 1917 – листопад 1920 рр.)»), О. Козинець («Підготовка кадрів російської армії у другій чверті XIX століття»), Ю. Пікуля («Підготовка офіцерських кадрів у військово-навчальних закладах Російської імперії (1861–1914 рр.)») та ін. Безпосередньо історію кордонів і прикордонних військ України досліджує М. Кабачинський.

До другої групи можна зарахувати роботи, у яких розглядається управлінський аспект військово-спеціальної компетентності офіцера-прикордонника. Зокрема В. Баратюк, Ю. Паламарчук, О. Ставицький та ін. розкрили загальні аспекти охорони державного кордону, трактуючи його як процес цілеспрямованого впливу органу управління на об'єкт

управління [6, с. 77]. Соціально-психологічний аналіз управлінської діяльності військового керівника, соціально-психологічну характеристику управлінської діяльності командира здійснили О. Сафін, С. Максименко, Б. Олексієнко та ін. Дослідники одностайні, що у соціально-психологічному плані військово-спеціальна компетентність офіцера-керівника передбачає перш за все здатність ефективно організовувати діяльність підлеглих, уміння приймати необхідні рішення у критичних ситуаціях. Для ефективного виконання завдань професійної діяльності, на думку вчених, велике значення має також позитивний вплив на підлеглих, уміння офіцера будувати з ними необхідні відносини.

Окремі складові військово-спеціальної компетентності офіцера-прикордонника досліджували також О. Діденко [4], В. Назаренко,

М. Тарнавський, Р. Торчевський, В. Уліч, Н. Черноусенко та ін. У контексті власне процесу магістерської підготовки професійну компетентність офіцера-прикордонника вивчали О. Балагур («Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до управління основними підрозділами охорони державного кордону»), О. Луцький («Розвиток управлінської компетентності керівних кадрів Державної прикордонної служби України у процесі фахової підготовки»), Р. Мішенюк («Розвиток професійної компетентності майбутніх магістрів управління органами охорони державного кордону у процесі фахової підготовки»), В. Собко («Розвиток професійної компетентності офіцерів-прикордонників у фаховій підготовці із застосуванням ділових ігор») та ін. Окремо слід вказати на роботи, у яких досліджуються організаторські уміння командирів прикордонних колективів.

Третя група – це роботи вчених, де розглядаються питання розвитку тактики на основі досвіду локальних воєн і збройних конфліктів. Йдеться про роботи В. Герасименка, І. Цибулька, А. Андросова, С. Гузченка [3], Д. Каплуна, О. Лантвойта, В. Радецького, О. Загорка, В. Телеліма, В. Стрижевського, В. Толубка, В. Федоренка та ін. Дослідники підкреслюють, що у системі бойових дій у воєнних конфліктах тактика була і є основою досягнення оперативної мети і складовою частиною воєнного мистецтва. Учені також зазначають, що на сьогодні основи теорії воєнного мистецтва, особливо тактики, що були розроблені за часів колишнього СРСР та ґрунтувалися на досвіді Другої світової війни та локальних війн 1950–1970 рр., стали морально застарілими і вже не повною мірою відповідають вимогам сучасності. Вчені зазначають, що аналіз досвіду локальних воєн і збройних конфліктів засвідчує, що на сьогодні центр ваги бойових зусиль змістився у напрямі тактичних дій. На думку дослідників, сьогодні на зміну ближньому бою, головні завдання в якому виконували через безпосередній удар танків і піхоти, приходить дальній дистанційний вогневий бій, вирішального значення набуває вогонь далекобійної високоточної зброї, а тривале позиційне протистояння сторін замінюється маневром, який переважає в усіх видах бою.

До цієї групи слід зарахувати також роботи щодо особливостей навчання майбутніх офіцерів, у тому числі й військово-спеціальних дисциплін у процесі професійної підготовки. Це насамперед дослідження таких учених, як М. Нещадим («Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика»), В. Дзюба, В. Зелений («Навчання підрозділів діям у бою»), В. Середа, М. Ніколайчук («Робота командира бригади щодо організації бою в обороні та наступі»), С. Мірошніков, А. Каленський, С. Шворов та ін. («Тактична підготовка солдата, механізованого відділення і взводу»),

В. Чорноморець («Робота командира взводу щодо організації бойових дій») та ін.

Важливе значення мають також дослідження С. Дякова, який визначив методичні засади тактико-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів інженерних військ, та І. Новака, який розробив дидактичну модель підготовки оперативного складу Прикордонних військ України. У свою чергу С. Позднишев та О. Лазоренко запропонували здійснювати психологічний супровід оперативно-тактичної підготовки офіцерів Збройних сил до управлінської діяльності та психологічну підготовку прикордонників до дій в екстремальних умовах.

Слід вказати також і на дослідження, що стосуються безпосередньо роботи командирів прикордонних підрозділів при веденні бою. Йдеться про праці А. Мисика («Організація і проведення операцій органами Державної прикордонної служби України»), В. Баратюка, О. Ставицького, С. Каштеляна («Організація оперативно-службових дій підрозділів охорони державного кордону і керівництво ними») та ін.

Важливо зазначити, що на сьогодні власне військово-спеціальна компетентність офіцерів-прикордонників є предметом лише поодиноких досліджень. Йдеться про роботу О. Торічного «Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання» [8]. Дослідник вважає, що у загальнометодичному значенні військово компетентність офіцера-прикордонника можна розглядати як належний рівень професійної підготовленості відповідно до отриманої спеціалізації, що передбачає здатність до виконання обов'язків щодо забезпечення національної безпеки держави у прикордонній сфері [8, с. 84]. Військово-спеціальну компетентність О. Торічний пропонує трактувати як комплексну характеристику, що дає можливість вести мову про конкретну спеціальність, яку здобуває офіцер ДПСУ [8, с. 146]. Правда, своє дослідження вчений побудував без урахування останніх змін у розвитку тактики та досвіду локальних воєн і збройних конфліктів сучасності.

Серед зарубіжних напрацювань слід вказати на два ґрунтовних дослідження з проблем військової освіти. Насамперед це робота англійських учених Г. Кеннеді та К. Нельсона [9]. У своїй книзі «Військова освіта: минуле, сучасне і майбутнє» вони проаналізували військово освіту різних держав протягом останніх двохсот п'ятдесяти років. Багато важливих прикладів минулого, на їх думку, є цінними і для визначення напрямів розвитку сучасної військової освіти.

Л. Холдер та Д. Вільямсон у роботі «Перспективи військової освіти» зазначають, що військова освіта має національне значення. Саме тому завдання військових коледжів – підготовувати здатних до аналітичного мислення, високоосвічених адаптивних командирів і

штабних офіцерів. Їх освіта повинна враховувати коло їх повноважень і готувати відповідального ставлення до своїх обов'язків і прийняття управлінських рішень. Важливе значення у системі навчання військових фахівців, на думку вчених, потрібно надавати інтелектуальному зростанню офіцерів, а також набуттю ними необхідних практичних навичок [10].

Зарубіжний досвід підготовки військових фахівців ґрунтовно дослідили О. Гончаренко та М. Нецадим. Зокрема О. Гончаренко охарактеризував концептуальні засади західної парадигми формування особистості військового професіонала: багаторівневність і розгалуженість системи військової освіти; можливість подальшої спеціалізації в межах напрямку та спеціальності підготовки; безперервність військово-професійної підготовки; проходження навчання при призначенні на нові посади; моніторинг військово-професійної діяльності; відповідність рівня професіоналізму вимогам сучасних і майбутніх воєн, збройних конфліктів; всебічність забезпечення військово-професійної та повсякденної життєдіяльності; створення передумов для розвитку й самореалізації особистості в умовах військової служби; формування патріотизму; гуманізація та гуманітаризація процесу формування особистості; стимулювання прагнення до продовження служби [2, с. 9].

У свою чергу М. Нецадим зазначає, що в провідних країнах НАТО військова освіта має багатоступеневий характер, вона відбувається неперервно протягом усієї служби фахівця – від підготовчих курсів перед вступом до військового навчального закладу, здобуття базової освіти зі ступенем бакалавра до вищої військової освіти та отримання ступеня магістра. Далі – початкова військова підготовка, підготовка за фахом, періодичне вдосконалення підготовки та перепідготовки (у військах, військових школах, коледжах тощо). При цьому передбачається використання широкої мережі спеціалізованих навчальних центрів родів військ, центрів практичної підготовки, курсів, полігонів для здобуття практичних умінь і навичок за посадовим призначенням. У більшості країн офіцери, навчаючись у ВВНЗ, проводять значний час на стажуваннях у військах, а при підвищенні кваліфікації чи перепідготовки офіцерів залучають до участі в різноманітних військових навчаннях [5]. Таким чином офіцерський склад протягом усієї військової служби має можливість удосконалювати свою професійну компетентність.

Висновки. На сьогодні дослідження проблеми розвитку військово-спеціальної компетентності здійснюються за декількома напрямками, зокрема це вивчення історичних традицій підготовки молоді до військово-професійної діяльності, розгляд управлінського аспекту військово-спеціальної компетентності офіцера-прикордонника, особливостей формування військово-спеціальної

компетентності в системі магістерської підготовки, а також дослідження особливостей розвитку тактики на основі досвіду локальних воєн і збройних конфліктів, специфіки навчання офіцерів військово-спеціальних дисциплін загалом і тактики ведення бою зокрема.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є обґрунтування особливостей та змісту військово-спеціальної компетентності офіцерів-прикордонників, а також структури цієї професійно важливої властивості.

Література:

1. Апанович О.М. *Козацька енциклопедія для юнацтва: Кн. ст. про іст. буття українського козацтва* / Олена Апанович; упорядкув. текстол. підготов. О. Яремійчук; наук. ред., авт. післямови Ю. Мицик. – К.: Веселка, 2009. – 719 с.
2. Гончаренко О.Л. *Західна парадигма формування особистості військового професіонала (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії»* / О.Л. Гончаренко; Харківс. ун-т Повітряних сил імені Івана Кожедуба. – Харків, 2008. – 20 с.
3. Гузченко С.В. *Обґрунтування ефективних способів і завдань, що вирішуються міжвидовими тактичними групами під час ведення бойових дій на основі аналізу збройних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ століть* / С.В. Гузченко, С.П. Ярош // *Системи озброєння і військова техніка*, 2014. – № 1(37). – С. 256–260.
4. Діденко О.В. *Психолого-педагогічні чинники професійного навчання офіцерів управління органів охорони державного кордону* / О.В. Діденко// *Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 738. Педагогіка та психологія* / наук. ред. Руснак І.С. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – С. 37–44.
5. Нещадим М.І. *Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»* / М.І. Нещадим; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, Київ, 2004. – 57 с.
6. *Охорона державного кордону прикордонною заставою: навч. посіб.: в 3 ч.* – Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2005. – Ч. 1. – 300 с.
7. Тимчак Я.В. *Військово-фізична підготовка в Україні (ІХ–ХVІІІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання різних груп населення: спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення»* / Я.В. Тимчак; Волинський державний університет імені Лесі Українки. — Луцьк, 1998. — 18 с.

8. Торічний О.В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання: монографія / О.В. Торічний. — Хмельницький: Вид-во НАДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2012. — 536 с.
9. Kennedy G. *Military Education: Past, Present, and Future* / Greg Kennedy, Keith Neilson. — London: Greenwood Publishing Group, 2002. — 239 p.
10. Lt Gen Leonard D. Murray *Prospects for Military Education* [Electronic resource] / Lt Gen Leonard D. Holder Jr. Williamson. — Access mode: <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/au-24/holder.pdf>

References:

1. Apanovich O.M. *Kozatska entsiklopediya dlya yunatstva: Kn. st. pro ist. buttya ukrayinskogo kozatstva* / Olena Apanovich; uporyadkuv. tekstol. pidgotov. O. Yaremychuk; nauk. red., avt. pislyamovi Y. Mitsik. — K.: Veselka, 2009. — 719 s.
2. Goncharenko O.L. *Zahidna paradigma formuvannya osobistosti viyskovogo profesionala (sotsialno-filosofskiy analiz): avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filosof. nauk: spets. 09.00.03 «Sotsialna filosofiya ta filosofiya istoriyi»* / O.L. Goncharenko; Harkivs. un-t Povitryanih sil imeni Ivana Kozheduba. — Harkiv, 2008. — 20 s.
3. Guzchenko S.V. *Obgruntuvannya effektivnih sposobiv i zavdan, scho virishuyutsya mizhvidovimi taktichnimi grupami pid chas vedennya boyovih diy na osnovi analizu zbroynih konfliktiv drugoyi polovini XX – pochatku XXI stolit* / S.V. Guzchenko, S.P. Yarosh // *Sistemi ozbroEnnya i viyskova tehnika*, 2014. — № 1(37). — S. 256–260.
4. Didenko O.V. *Psihologo-pedagogichni chinniki profesiynogo navchannya ofitseriv upravlinnya organlv ohoroni derzhavnogo kordonu* / O.V. Didenko // *Naukoviy vlsnik Chernivetskogo universitetu. Vip. 738. Pedagogika ta psihologiya* / nauk. red. Rusnak I.S. — Chernivtsi: Chernivetskiy nats. un-t, 2015. — S. 37–44.
5. Neschadim M.I. *Viyskova osvita Ukrayini: istoriya, teoriya, metodologiya, praktika: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. ped. nauk spets. 13.00.04 «Teoriya i metodika profesiynoyi osviti»* / M.I. Neschadim; *In-t pedagogiki i psihologiyi prof. osviti APN UkraYini*, Kiyiv, 2004. — 57 s.
6. Ohorona derzhavnogo kordonu prikordonnoyu zastavoyu: navch. poslb.: v 3 ch. — Hmelnitskiy: Vid-vo NADPSU, 2005. — Ch. 1. — 300 s.
7. Timchak Ya.V. *Vlyskovo-flzichna pldgotovka v UkraYini (IX–XVIII st.): avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. nauk z fiz. vihovannya riznih grup naselennya: spets. 24.00.02 «Fizichna kultura, fizichne vihovannya riznih grup naselennya»* / Y.V. Timchak; *Volinskiy derzhavniy universitet Imeni Lesi UkraYinki*. — Lutsk, 1998. — 18 s.
8. Torlchniy O.V. *Teoriya i praktika formuvannya vlyskovo-spetsialnoyi kompetentnosti maybutnlh oftseriv-prikordonnikov u protsesi navchannya:*

monografiya / O.V. Torichniy. — Hmel'nitskiy: Vid-vo NADPSU im. B. Hmel'nitskogo, 2012. — 536 s.

9. *Kennedy G. Military Education: Past, Present, and Future / Greg Kennedy, Keith Neilson. — London: Greenwood Publishing Group, 2002. — 239 p.*

10. *Lt Gen Leonard D. Murray Prospects for Military Education [Electronic resource] / Lt Gen Leonard D. Holder Jr. Williamson. — Access mode: <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/au-24/holder.pdf>*